

Artykuly, rozprawy

Статьи, публикации

Daniela Ježovicová

Univerzita Mateja Bela, Banská Bystrica

Ideovo-politické špecifiká dejín politického myslenia na Slovensku

Идейно-политическая специфика истории политической мысли в Словакии

Proces sebareflexie každého spoločenského vedomia je určovaný vlastným dynamizmom skúsenosti a predpokladom možností jeho ďalšieho smerovania. Trendy súčasného myslenia len ťažko obmedziť v rovine všeobecnej abstrakcie výpočtom stanovených prvkov analýzy, obzvlášť ak je predmetom skúmania politické myslenie ktoréhokoľvek spoločenstva. V reflexívnom zmysle filozofických konotácií pri utváraní politického myslenia sa katalógom hodnotových orientácií premietajú aj ideové smery a vplyvy. Rovina taxonomického určenia pozornosť sústreďuje „na koexistenciu politicko-ideových komplexov“¹. Možno konštatovať, že v tejto zásadnej konštelácii sa formovalo aj slovenské politické myslenie.

Kľúčovou otázkou politického myslenia na Slovensku je samotná duchovná substancia – zjavný Génus loci, ako kryštalizácia národných špecifik a schopnosť reflektovania ideových zdrojov. Neodmysliteľnou súčasťou počas dvojstoročnej bilancie, kedy aj v procese formovania sa národných hodnôt primárne spolupôsobili ideovo-politické determinanty, sa profilovali slovenské špecifiká. Pokiaľ sa snažíme stanoviť určujúce znaky komplexných zmien slovenskej spoločnosti, možno v genéze slovenského politického myslenia vystopovať niekoľko relatívne samostatných rôznorodých etáp. V nasledujúcej štúdiu nie je však podaný ich vyčerpávajúci obsah klasifikácie. Zásadným spôsobom ide o sprehľadnenie problematiky v dvoch priesečníkoch vedného bádania časopriestorovej konštelácie ideovo-politických komponentov: po prvé, akým spôsobom došlo k vysporadúva-

¹ Novosád, F.: *Alchýmia dejín*. IRIS Bratislava 2004, s. 13.

niu sa s vplyvmi predovšetkým európskeho na slovenské politické myslenie a čo bolo bezprostrednou iniciatívou jeho protagonistov; po druhé, aké problémy sa v rovine vymedzenia osobitostí genézy ideovo-politických vplyvov reflektujú ako základné kritériá súčasného slovenského politického myslenia. Príspevok smeruje k pokusom o syntetické spracovanie ideového smerovania dejín slovenského politického myslenia, ktorého metodologický rámec akcentuje historické a filozofické analýzy – východiská pre politickú vedu.

Slovenské politické myslenie je príkladom konkrétnych skúseností s otázkami pôvodu, zmýšľania a dosiahnutých výsledkov Slovákov. Dejinami Slovenska sa ťahne pomyselná niť voľby medzi dvoma krajnosťami. Zatiaľ čo v predchádzajúcom období v spoločnosti udával smer dávno prekonaný spor latinská vs. slovanská liturgia (a tým aj kultúrna orientácia), Rím vs. reformácia, bibličtina vs. slovenčina, Viedeň vs. Pešť, panslavizmus vs. hungarizmus, v posledných dvoch storočiach sa smerodajne na pozadí týchto spoločenských tenzií dotýkali predovšetkým protikladov: nacionalizmus vs. kresťanstvo; konzervativizmus vs. liberalizmus vs. socializmus.

Nacionalizmus vs. kresťanstvo

19. storočie v slovenských dejinách je určujúce pre charakter ideových a politických špecifik slovenského národa. Základné otázky národnej existencie presunuli ťažisko riešenia z nekonceptných ojedinelých a často tendenčných pokusov slovenskej inteligencie do fázy národnoemancipačného obrodovania. Často krátko mystifikované obdobie v základoch konštituovania vlastnej slovenskej politiky, resp. národného obrodovania poskytuje priestor nielen pre historickú ale hlavne politologickú analýzu. Pojem „národné obrodovanie“ je možné chápať ako implikáciou predstavy existencie národného kolektívu s dočasne marenými existenčnými atribútmi, ktorých nositelia kultúrnej a duchovnej tradície predložili novú víziu. Zatiaľ čo v ideologickej rovine sa zohľadňuje tradičná periodizácia troch generácií obrodencov (A. Bernolák, J. Kollár, L. Štúr), komplikovaný vnútorný vývoj vo svojej podstate nezohľadňuje všeobecne prijímanú periodizáciu národných hnutí v európskom meradle.

Existenciu slovenského národa – historický fakt prinajmenej od obdobia raného stredoveku – deklarujú niektorí súčasní autori². Existenciu etnického spoločenstva v stredoveku však na základe teórie vzniku a vývoja národa nemožno stožniť s kategóriou moderného národa ako subjektu historicko-politického vývoja od novoveku. Spoločnosť uvažujúca v dimenziách národných cieľov, programov a požiadaviek je v konečnom dôsledku až výtvorom nacionalizmu. V prípade Slo-

² Kováč, D.: *Nacionalizmus 19. a 20. storočí*. In: Historický časopis, 45/1997, s. 80.

vákov typ konfesie deklaroval kultúru a tiež jazykovú orientáciu jej stúpcov ako aj orientáciu historického vedomia.

Základ diferenciacie spoločnosti v stredoeurópskom meradle položila reformačia. Znamenala vážny obrat pre katolícku cirkev v tzv. hornom Uhorsku. Pri-niesla zmeny v mnohých oblastiach nesporne kulminujúcich zvratom v slovenskej kultúre. Konfesionálne rozštiepenie nasledujúceho obdobia predznamenal jazykovú otázku ako kľúčový a latentný problém, ktorého cieľom bolo vytvoriť z diferencovaného spoločenstva jednotný a pevný národný celok. Jazykový vývoj Slo-vákov bol synonymom kultivovanosti a príslušnosti ku konfesii, ale aj schopnosťou vyjadrenia subtilnosti zrozumiteľného bežne používaného jazyka v slovenskom kultúrnom prostredí. Tieto atribúty reflektovali paralelnú potrebu dať jazyku podobu „vysokiej reči“ v katolíckom prostredí, zatiaľ čo v prostredí slovenských evanjelických vzdelancov veľká časť inteligencie používala v kultúrnej a odbornej komunikácii jazyk iného etika (češtiny), čo dosvedčuje, že už vtedy pred i počas procesu národného hnutia sa rozlišovalo medzi príslušnosťou k národu a používaným jazykom. „Prvý krok pri formovaní slovenského národného povedomia urobili predstavitelia katolíckej inteligencie“ (samostatná jazyková identita vyme-dzená voči češtine), posun od etnického povedomia k národnému uvedomeniu však „uskutočnili vzdelanci z radov evanjelikov“³.

Vyvrcholením premien reformačnej kultúry a protestantského hnutia v os-vietenstve bol pietizmus v dvoch podobách: meštianskej a intelektualistickej (M. Bell), ľudovej (P. Doležal). Belov prínos v slovenskom kultúrnom kontexte je neutralizácia náboženských rozporov (razenie cesty spolupráce evanjelikov a katolíkov) a myšlienka zjednocovania ľudí a národov (fundamentálna vnútorná prestavba humanitných štúdií)⁴. V Doležalovom prístupe k národnej reči ešte prevláda utilitárny názor, ako východisko národnobuditeľskej funkcie. Stál pri zrode národnoobrodeneckého programu, v ktorom sa vo vzťahu k materinskému jazyku nad „užitočnosť“ povýšila „láska“ k národu i k jazyku (J. Kollár)⁵. Pre-mena protireformačnej kultúry uviedla okrem procesu rekatolizácie duchovné, vzdelanostné a kultúrne koncepcie. Jansenizmus a novohumanizmus ako určujúca katolícka podoba predosvietenskej kultúry je výrazom apológie práv materinského jazyka (A. F. Kollár). Za utilitaristickými formuláciami „pre blaho štátu a jeho občanov“ v tvorbe A. F. Kollára je pozoruhodná dimenzia osvietenského štatútu človeka ako jedinečnej ľudskej bytosti, ktorá sa nemá vyhýbať konkrétnym sociálnopolitickým začleneniam⁶. Etický rozmer praktickej zbožnosti vne-sený františkanizmom (H. Gavlovič) je vyústením analogického vývoja pietizmu,

³ Brock, P.: *Slovenské národné obrodienie 1787–1847*. Kalligram Bratislava 2002, s. 44.

⁴ Hamada, M.: *Zrod novodobej slovenskej kultúry*. VEDA Bratislava 1995, s. 108.

⁵ Tamtiež, s. 133.

⁶ Tamtiež, s. 164.

jansenizmu a františkanizmu ako dôkaz ostrej diferenciacie a požiadavky vedomej integrácie na nadkonfesionálnej kresťanskej úrovni.

Slovenskí luteráni museli v dobe rekatolizácie hľadať historické zdôvodnenie svojej existencie vo vykonštruovanej historickej tradícii (napr. teória pretrvávania husitizmu na Slovensku a splynutie s luteránstvom). Katolícki vzdelanci formulovali predstavy o tradícii samostatnej kultúry, dokonca o štátnosti už v období pred vznikom Uhorska (Veľkomoravská tradícia). Chápanie vlastnej krajiny – vlasti ako právne zaisteného miesta pre ľudsky dôstojnú existenciu každého človeka stálo v pozadí štátno-právnych úvah hlboko do začiatku 19. storočia, pričom napr. koncepcia J. Kollára zostala v tejto súvislosti len okrajovou záležitosťou. Napriek tomu vniesol do dejín slovenského politického myslenia tri aspekty: ako prvý slovenský mysliteľ otvorene relativizoval hodnotu existujúceho štátu; renesanciou slovanského parciálneho univerzalizmu vytvoril prvú syntetickú ideológiu národnobrodeneckého hnutia slovanských národov; koncepciou slovanskej vzájomnosti vytvoril predpoklady k zjednocovaniu slovenského národa a na spoluprácu v rámci jedného národa. Kollár však konzekventne nepostihol, že „jazyk nie je politikum, kde možno dosiahnuť prijateľný kompromis“⁷. Korene takéhoto chápania vlasti však spočívajú v osvietenskom poňatí štátu a viažu sa hlavne na dielo J. von Sonnenfelsa, ktorého vplyv na celú generáciu predstaviteľov slovenského národného hnutia sa v dostatočnej miere nedocenil. Pred obdobím národného obrodzenia sa sformulovali na tomto základe dve koncepcie národa, resp. národnej existencie: po prvé, teória o autochtónnosti a samostatnosti Slovákov (poukazuje na artikulovanie konkrétnych požiadaviek na politické práva slovenského národa); po druhé, na obhajobe Slovanov ako nadradeného národa, v rámci ktorého tvoria Slováci len súčasť jedného z jeho kmeňov (akcentuje s ohľadom na významné politické ciele konzekvencie národného pohybu prevažne v duchovnej a kultúrnej oblasti)⁸. Vymedzenie identity v uhorskom rámci znamenalo výraznejšie kontúry, ako len kultiváciu historickej tradície a zušľacht'ovania materinského jazyka. Počas 18. storočia začali evanjelici považovať slovenské etnikum za súčasť československého celku, zatiaľ čo katolíci vymedzovali identitu v uhorskom rámci. Rozdiely sa zväčšovali po prijatí bernolákovčiny katolíckmi, zatiaľ čo protestanti zotrvali na bibličtine (lingua slavica). Multikultúrna koncepcia natio hungarica ako kultúrny koncept uhorského vlastenectva podmienila tendenciu asimilácie k maďarskej kultúre alebo pre-sadenie samostatnej národnej identity zvlášť v oblasti jazyka a kultúry, k čomu smerovali aj ostatné etnické skupiny v krajine vrátane Slovákov.

Na prelome 18. a 19. storočia kultúrno-konfesionálna, resp. národná orientácia prerástla do požiadavky vzájomnej tolerancie. J. Palkovič napríklad priaznivo hodnotí diela J. Hollého i bernolákovský preklad Písma J. Palkoviča. „Evanjelická aj katolícka inteligencia sa vedela dohodnúť na báze spolupráce v prospech ľudu

⁷ Gbúrová, M.: *Dotyky s politikou*. Q-EX Trenčín 2002, s. 29.

⁸ Považan, J.: *Bernolák a bernolákovci*. Osveta Bratislava, 1990, s. 25–78.

(napr. osvetová práca, vydateľské aktivity a pod.), ale hranicou ich spolupráce bola neochota uvažovať o prebratí jedného typu jazyka druhou skupinou⁹. V diskusii o rovnoprávnom postavení Slovákov v rámci verejného života v Uhorsku boli predostreté „požiadavky etnika, ktoré sa deklarovalo za národ, ale pritom nemalo jednotný spisovný jazyk... a nedokázalo sa zjednotiť na základnom a nevyhnutnom kompromise“¹⁰. Línia plynulého prechodu osvietenstva do prvej fázy národného hnutia načrtnutá v jazykovej otázke tak predstavuje zlomové obdobie slovenských dejín, kedy sa formulovali viac či menej úspešne aj riešili základné otázky národnej existencie Slovákov. Odmietnutie dvoch starších typov spisovnej reči Ľ. Štúrom a jeho prívržencami začalo predstavovať prvé racionálne východisko v otázke formulovania moderného slovenského národa. Štúr pritom nebázoval ani na konfesijných ani na historických ohľadoch.

V generácii štúrovcov sa završuje utváranie slovenského kultúrno-jazykového národa v teoretickej rovine. Ľ. Štúr a jeho predchodcovia v národnom obrození položili myšlienke slovenského národa pevné základy. Slovenské národné hnutie pod vplyvom nepriaznivých vonkajších okolností a pod vplyvom silnejúcich maďarizačných tendencií nadviazalo vo svojej etape emancipácie slovenského národa na svojich predchodcov: Prvý krok uskutočnili bernolákovci tým, že samostatnú slovenskú identitu vyhaňovali voči češtine, ďalší krok urobili Kollár a jeho spolupracovníci československého presvedčenia. Redefinovali postavenie Slovákov voči Maďarom. Napokon štúrovci prestali vnímať Slovákov ako súčasť širšej československej kultúrnej entity alebo uhorského politického národa a začali považovať Slovákov za samostatný národ s vlastným jazykom a s právom na istú politickú autonómiu¹¹.

Štúrovská národná tradícia vysoko prevažuje ako pozitívna funkcia mravného regulátora novodobého vývoja slovenského národa¹². Mala vplyv na získanie masovej podpory pre slovenský ľud, zavŕšila kodifikáciu spisovného jazyka, čím fakticky štúrovský jazykový separatizmus anticipoval formulovanie slovenskej samostatnosti. Nastolila nielen požiadavku, ktorá súvisela s uznaním národa, ale aj s požiadavkou jeho reprezentácie. Stala sa ním Slovenská národná rada¹³. Produktívne roky štúrovského hnutia predčasne ukončili revolučné udalosti roku 1948. Priebeh revolúcie nanovo rozdelil a ukázal, že národné povedomie sa obmedzuje len na drobnú inteligenciu oboch konfesií. Štúrovi prívrženci sa dožadovali samostatného územia v rámci monarchie, časť pod vedením Seberíniho si zvolila maďarskú stranu ako reprezentanta slobody a mnoho katolíkov sa nepriklonilo na žiadnu stranu. Ľ. Štúr bol nesporne jednou zo zakladateľských osobností

⁹ Kowalská, E.: *Problémy obdobia a fenoménu „národného obrozenia“*. In: Armáda 4/1999.

¹⁰ Balko, V.: *Slovenský a český nacionalizmus*. In: Bratislavské listy, 11/1990, s. 22.

¹¹ Brock, P.: *Slovenské národné obrozenie 1787–1847*. Kalligram Bratislava 2002, s. 100.

¹² Mésároš, J.: *Zložitě hledání pravdy o slovenských dějinách*. VEDA Bratislava, 2004, s. 269.

¹³ Pekník, M. a kol.: *Slovenské národné rady*. HAMAP Bratislava 1998, s. 12.

slovenských národno-politických dejín. Prostredníctvom jeho diela a politickej činnosti možno sledovať všetky základné problémové okruhy s dominantným národným programom. „Zásadné korekcie posilnenia slovanského (rusofilského) „celku“ na úkor slovenskej „kmeňovitosti“, neboli najšťastnejším pokusom nasmerovať slovenskú politiku do aprioristických (Východ – Západ) filozoficko-dejinných a ideologických konštrukcií“¹⁴.

Pri pohľade na vzájomný pomer evanjelikov a katolíkov v minulosti sa prejavuje určitá pravidelnosť striedania týchto dvoch konfesií pri utváraní slovenských dejín. „Iniciatívnosť, ktorú prejavovali katolícki Slováci v organizovaní svojho národa na konci 18. storočia“¹⁵, sa uplatňovala aj v nasledujúcich storočiach. Konfesionálny rámec spoluutváral, ak nie usmerňoval proces slovenského národného obrodovania, ktorý v ďalšej genéze formovania vyústil v ideologických komponentoch definitívnej premeny slovenskej spoločnosti na spoločenstvo politické. Slovenská otázka mala v európskom politickom myslení svoju významnú a špecifickú líniu a nebola od neho izolovaná. V procese osamostatnenia a dotvárania štátnosti sa vytvorili isté stereotypy. V spore o politickú identitu štátu sa prelínali v rozhodujúcich momentoch nezlúčiteľné hodnotové sústavy, ktoré „boli profilované politikmi hlásiacimi sa k jednotlivým prúdum“¹⁶ konzervativizmu, liberalizmu, socializmu. Špecifikum slovenského smerovania sa v línii konzervativizmu uberalo pri formulovaní svojich názorov predovšetkým na kresťanskú tradíciu. Druhý prúd čerpá predovšetkým z liberálno-demokratickej tradície a tretí prúd je spojený s rozličnými variantmi socializmu.

Konzervativizmus vs. liberalizmus vs. socializmus v slovenskom politickom myslení

Ideológie sú stálymi odpoveďami na znovu sa vracajúce problémy. V tomto zmysle sa dynamika vývoja modernej spoločnosti odohráva v permanentnej konfrontácii s alternatívami návratov znovu oživených alebo novo vznikajúcich ideových smerov, zadávajúcich impulzy vlastných možností a obmedzení vo sfére politiky. Z hľadiska historickej perspektívy tradičný katalóg politických ideológií určovala vlastná logika vývoja vzájomného prelínania domácich a zahraničných (v slovenskom prostredí predovšetkým európskych) tendencií. Klasické formy ideológií podliehali časopriestorovým a situačným konšteláciám, mnohokrát v úzkej konfrontácii prekonávali redefiničné mantinely v nových variantoch a prejavoch. Určovanie cieľov, strategické manévrovanie a politická kalkulácia

¹⁴ Gbúrová, M.: *Dotyky s politikou*. Q-EX Trenčín 2002, s. 58.

¹⁵ Banič, A. A.: *O dialektickej podstate slovenského konfesionizmu*. In: *Slovenská otázka v 20. storočí*, Kalligram Bratislava 1997, s. 332.

¹⁶ Novosád, F.: *Alchymia dejín*. IRIS Bratislava 2004, s. 179.

anticipačne identifikovali ideologickú hierarchiu zrejmej ideologickej koherencie pôsobnosti politických aktérov a boli výrazom ideových hodnôt politického myslenia. Načrtnutá problematika zložitej genézy vývoja politickej ideológie má tendenciu k všeobecnej simplifikácii práve v oblasti politického myslenia, čo pri analýze ideologických komponentov sťažuje podať ich vyčerpávajúci obsah.

Pokusy vystopovať v slovenskej spoločnosti prítomnosť typických prvkov politickej ideológie akcentujú diagnostický problém k stanoveniu ideologických špecifik prinajmenej v troch rovinách: po prvé, predispozičné faktory vyplývajúce z tradície slovenskej spoločnosti; po druhé, koherentné a difúzne črty ideových prúdov; po tretie, latentná funkcia znovu sa vracajúcich ideových komponentov. Tieto prvky sa koncentrovali v troch dominantných ideológiách, hoci nie je možné plne ich komparovať s politickými ideológiami v Európe, resp. vo svete, vzhľadom na časové a hodnotové diferencie. Charakterizujúci súčasny stav politického života ako situáciu ideovej neurčitosti¹⁷ zadáva niekoľko aktuálnych spôsobov prezentácie načrtnutých rovín.

Proces ideologickej diferenciacie a prelínania sa jednotlivých politických ideológií v konkrétnych programoch politických strán, resp. v jednotnej línii vládnej politiky nekorešpondoval s predchádzajúcou vývojovou tradíciou. Analogicky sa v ňom kryštalizovala snaha o pretvorenie národných a konfesijných záujmov do samostatnej štátnosti s cieľom pozdvižnutia hospodárskej, kultúrnej a vzdelanostnej úrovne. Po vzniku slovenskej štátnosti je v tomto ohľade symptomatické hľadanie akýchsi oporných stanovísk, ktoré v spleti pragmatickej orientácie ponúkajú modus vivendi súčasnej doby. Samotný charakter politickej ideológie ako takej po štrnástich rokoch existencie Slovenskej republiky však zároveň nevyprofiloval orientačné princípy, ktoré by udávali smer dlhodobejšieho horizontu. Hranicou tohto amalgámu rôznorodých ideologických smerovaní je eklecticismus prienikov hegemonistickej ideológie vo svete. Import ideí a ich posun v politickom spektre sú podnetné pre vnútornú motiváciu k tvorbe špecifických politík, ak je ich preberanie mechanické, má skôr retardačné účinky. Vysporiadanie sa s vlastnou históriou je zároveň aj svedomím vlastného politického myslenia, s časovým obmedzením objektivity. Tento závažný problém sa v poslednom období snaží v politickom myslení suplovať súčasná historiografia, resp. dejiny filozofie na Slovensku, ale politickej vede, najmladšej v slovenskom prostredí sa tohto horizontu len začali otvárať dvere.

Jednou z nesporných osobností, ktorá v zmysle pragmatizmu a realpolitiky spoluurčuje kurz dejín politického myslenia na Slovensku je M. Hodža. V teórii demokracie sa pod pojmom politický realizmus chápe taká politika, ktorá „by mala byť aj realistická aj idealistická; sú to dva princípy, ktoré sú správne, ak sa dopĺňajú, avšak nesprávne, keď sú oddelené“¹⁸. Realistický prístup k politike sa od

¹⁷ Novosád, F.: *Alchymia dejín*. IRIS Bratislava 2004, s. 155.

¹⁸ Sartori, G.: *Teória demokracie*. ARCHA Bratislava 1993, s. 41.

čas Machiavelliho maskoval. To, čo pre Aristotela bolo hodnotovo neutrálne, Machiavelli oddelil. Aj preto názory na politiku možno rozdeliť na konfrontačné (moc nastoľuje právo a riešenie konfliktov sa hľadá cestou porážky nepriateľa chápaného ako hostis), a na legalitariánske (sila ako ultima ratio je v rezerve ak posledná a horšia pohnútka, konflikty sa riešia prostredníctvom zmlúv, súdov a „zákonných“ postupov). Hodža sa vždy prikláňal k druhému názorovému prúdu. Aj v zhode so Sartorim možno politický realizmus označiť za práve len faktualný prvok akejkoľvek politiky. „Politický realizmus spočíva v tom, že si uvedomíme faktovú bázu politiky. Nemôže siahť k veľkým -izmom politiky. Ak to robí, tak podvádzá. Pretože veľké -izmy politiky – politická prax rasizmu, nacionalizmu, liberalizmu, socializmu, komunizmu, populizmu atď. – sú viazané hodnotovými preferenciami, ktoré nie sú odvodené z faktov, ale navrstvené nad faktami“¹⁹. Sartori vynechal obvinenie, že politický realizmus je podfarbený konzervativizmom. John H. Herz upozorňuje, že politický realizmus „vzniká nevyhnutne zakaždým, keď si ľudia jasne uvedomia, že opakované pokusy reformovať politický život, vytvoriť lepší svet alebo vylúčiť zlých zlyhali... Dejiny, pohrebisko takýchto pokusov o zmenu, sú aj rodiskom dezilúzií realizmu“. Realizmus nešíri ale dezilúziu. Dezilúzia vyplýva z ilúzie a navodzuje idealizmus. Ak by realizmus pôsobil včas, zabránil by jej. V intenciách racionalistického uvažovania bol realizmus práve v spore s racionalizmom. Hodža si realizmus v politike predstavoval nasledovne.

V myšlienkovu i programovo významnej práci *Realizmus u nás*²⁰ M. Hodža predložil vlastnú víziu slovenskej politiky. V modernej politike podľa neho vystupujú „tri smery: konzervativizmus, liberalizmus a socializmus. Všetky tri smery vychádzajú z hospodárskeho prameňa“²¹. Zatiaľ čo konzervativizmus hlása zachovanie hospodárskych foriem a pomerov až do strnulosti a neživej reakcie, liberalizmus žiada zachovanie hospodárskej oblasti a vindikuje plnú slobodu pre hospodárskeho podnikateľa, socializmus útočí proti obidvom a hlása z hospodárskeho a etnického stanoviska ochranu slabého. Hodža odmieta všetky tri ideológie, hoci v inej konštelácii (odmieta Marxa) by mohol byť osožný pre Slovensko. Preto sa žiaden z týchto smerov (konzervativizmus, liberalizmus) neuplatnil, na rozdiel od západných krajín na Slovensku, dokonca ani u Čechov a Juhoslovanov.

Hodža konštatuje, že Slováci sú úplne politicky nevyspelí. Slovenskú politickú ideológiu prirovnáva k dieťaťu, siahajúcemu za hračkami. Podľa neho sme stratili jednu politicky vyspelú vrstvu národa, šľachtu, ktorá išla politicky konzervovať svoje hmotné a spoločenské záujmy k Maďarom. Stredná trieda priemyslu a obchodu bola v židovských rukách, úradnícka inteligencia a iných slobodných povolání je tak slabá aj čo do počtu a politickej praxe, že nemôže samostatne a s väčším úspechom do politiky zasahovať. Roľnícky ľud je úplne

¹⁹ Sartori, G.: *Teória demokracie*. ARCHA Bratislava 1993, s. 35.

²⁰ Hodža, M.: *Články, reči, štúdie*. Novina, Zv.I, Praha 1930, s. 218–245.

²¹ Štefánek, A.: *Životopisný nástin*. Slovenská Grafia Bratislava 1938, s. 74.

primitívny a storočným útlakom ztročený. Bohatých Slovákov niet. Akási politická tradícia sa začala v druhej polovici 19. storočia iba tvoriť, ale pretože slovenský národ nebol nikdy politickým a sebavedomým celkom, nebol úspešný si vybudovať svoj národný program, ktorý by stál nad všeobecným jazykovo národnostným programom. „Isté zárodoky politického demokratizmu, hospodárskej svojpomoci, štátoprávnych požiadaviek autonomistických je možné síce vidieť u Štúra a Daxnera, ale k praktickému uskutočňovaniu týchto zásad sotva že došlo“²². Konzervativizmus aj liberalizmus a socializmus sú založené na čistej hmote a zvlášť na náboženskom indiferentizme. Podľa neho je nám vlastný iný, než materiálny základ – základ mravný a etiku.

Ako vníma Hodža realistu? Realistom sa stáva každý, kto má sily, a možnosť „rozlúčiť sa s tisícročnými predsudkami“. Realizmu sa v podstate netreba báť, hoci nám odhaľuje aj nepríjemné poklesky. Realizmus má aj tú výhodu, že si náboženstvo, pôvod ľudského ideálu, vysoko cení.

S.H. Vajanský a stará škola slovenská namietali proti realizmu, že ničí v mládeži idealizmus. Vajanský vyhlásil v mnohých článkoch Masarykovu filozofiu za cudzovar, ktorý je pre Slovákov nebezpečný a posmieval sa moderným demokratom. Hodžu vykreslil drastickým spôsobom, ako pána demokrata v hodvábnej košeli a s bak cigarou v ústach. Prízvukovanie technického pokroku, drobnej hospodárskej práce pre neho bolo hriešne, alebo priam smiešne. Hodža reakciu v politike a literatúre vysvetľuje tým, že filozofovia a abstraktné vedy nevedeli držať krok s vedami a ani s prírodovedeckými a technickými vynálezmi. Tak sa stalo, e proti novotám povstali tí, čo videli v technike, v darvinizme, rukopisných bojoch v historickej kritike dielo antikristovo. Hodža odmietal idealizmus Martinčanov, lebo bol nedemokratický a nepokrokový. Tvrdil, že realizmus nie je cudzotvarom, ktorý vznikol na cudzej pôde, práve naopak, ako jed pôsobí romantický konzervativizmus rusofilský, ktorý bol importovaný na Slovensko.

„Od prílišného idealizmu k utopizmu a naivite je v praktickom živote len jeden krok“²³. Práve túto črtu vtedajšej politiky bolo možné pozorovať od obdobia provizória a liberalizmu až po dnes. Bola presiaknutá utópiami a prifarbená naivnosťou. Redaktori a básnici v tom období lietali „v nadoblačných výšinách“ a videli stále len inteligenciu, ale málokedy aj skutočný ľud a jeho „starosti s chleбом“. Prvé pokusy s bankami, potravinovými spolkami, osveta v hospodárstve, družstevníctve malo podľa Hodžu ráz diletanstva a povrchnosti. V kritike ide ďalej, keď o bankovníctve usudzuje, že „realistického razenia by nám snád už bolo usporilo nejedno nečakané a frapantné fiasko volebných pohybov, bolo by nám usporilo nejednen finančný škandálik a bolo by nám zachránilo nejednu tisícku“²⁴. To, že bolo možné dokonca robiť aj v Maďarsku národohospodársky

²² Tamtiež, s. 75.

²³ Hodža, M.: Tamtiež, s. 226.

²⁴ Štefánek, A.: Tamtiež, s. 79.

národnú politiku, bolo vidieť u Nemcov. Niekoľko desaťtisíc Nemcov od Pezinku dolu po Železnú stolicu, mali svoje obilné skladištia, obilné burzy, svoj „Bauernbund“. Pri Slovákoch sa na poli hospodárskej organizácie veľa zameškalo. V konečnom dôsledku, ani ten prílišný idealizmus našich ľudí by, podľa Hodžu, nebol tak veľmi škodlivý. Ale nadšenia a vytrvalosti pre nepohodlnú, ťažkú a často nevďačnú drobnú prácu nebolo medzi ľuďom.

Hodža bol vo svojej kritike konzekventný. Podľa neho nemáme napísanú pragmatickú a podrobnejšiu slovenskú históriu. Dôsledkom je, že „naše horlenie o národnej kontinuite je následkom toho plané a povrchné. Bez pragmatickej a naprosto realisticky neúprosne pravdivej a vedeckou metódou napísanej histórie nehne sa zo začarovaného kruhu „idealistických síce“ ale naprosto mlhavých, a čo je najhoršie, život ubíjajúcich snov“²⁵. Tak ako Česi objavujú Havlíčka, nie toho fiktívneho, ale toho skutočného, je potrebné aj u nás objaviť svojho Kollára, Štúra atď. Pri hľadaní určitých spoločných črt politického myslenia Hodžu a Štúra sa koncentrujú demokratické prvky.

Časť politického myslenia M. Hodžu, ktorého komplexné dielo malo význam nielen pri formovaní sa agrarizmu a slovenského demokratického prúdu, politických sociologických národohospodárskych úvah, tvorí jadro slovenského tradicionalizmu v politickom myslení. Z hľadiska funkcie Hodžových nadčasových úvah sa v jeho myslení koncentrujú predispozičné faktory slovenskej tradície, difúzne a koherentné prvky politických ideológií ako aj latentná funkcia znovu sa navracajúcich elementov. Ich realistickú formu môžeme analogicky s prihliadnutím na dobové korekcie anticipovať ako impulz pre samotný vývoj slovenskej spoločnosti a jej myslenia v európskom meradle hodnotenia jeho osobnosti.

Celem artykułu jest pokazanie konsekwencji ideologicznych słowackiego myślenia politycznego. Źródł tego myślenia należy poszukiwać w kontekście jego emancypacji historycznej. Składają się na nią tradycja ideologiczno-polityczna oraz kształtowanie się struktury społeczeństwa słowackiego. Kreuje to słowacki tradycjonalizm.

The article aims to show the ideological consequences of the Slovak political thinking. Sources this thinking must be sought in the context of its historical emancipation. It consists of an ideological-political tradition and shaping the structure of Slovak society. It creates the Slovak traditionalism.

²⁵ Hodža, M.: Tamtiež, s. 264.